

Egidius waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets mi tleven

Dat was gheselschap goet ende fijn
Het sceen teen moeste ghestorven sijn
Nu bestu in den troon verheven
Claerre dan der zonnen scijn
Alle vruecht es di ghegeven

Egidius, waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors de doot du liets mi tleven

Nu bidt vor mi ic moet noch sneven
Ende in de weerelt liden pijn
Verware mijn stede di beneven
Ic moet noch zinghen een liedekijn
Nochtan moet emmer ghestorven sijn

Egidius, waer bestu bleven
Mi lanct na di, gheselle mijn
Du coors die doot, du liets mi tleven

Lied 98

Gruuthuse-handschrift

D E SLEUTEL

HET “EGIDIUSLIED” UIT HET GRUUTHUSE-HANDSCHRIFT

PAUL CLAES

“Egidius waer bestu bleven?” klaagden Vlaamse kunstliefhebbers toen het Gruuthusehandschrift in 2007 werd aangekocht door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Gelukkig plaatsten de nieuwe bezitters het liedboek volledig op het internet. Op de website www.kb.nl/gruuthuse kan iedereen nu zelf het Egidiuslied lezen en bestuderen.

Hoe populair dit lied ook is, het blijft vragen oproepen. Wie kan het geschreven hebben? Het handschrift bundelt zeven gebeden, honderdzevenenveertig liederen en zestien allegorische gedichten die aan het eind van de veertiende eeuw zijn gekopieerd voor een kring van Brugse burgers. In zijn editie (1966) zette de Friese hoogleraar en dichter K. Heeroma de wereldlijke liederen op naam van Jan Moritoen (1355-1416), bontwerker, patriciër en raadslid in Brugge. De toeschrijving blijft omstreden.

Wie is Egidius? In lied 100 *O cranc onseker broosch engien* treedt hij op als een vrolijke zanger. Zijn naam is de gelatiniseerde vorm van Gilles, de volksheilige uit Nîmes. Door diens voorspraak werd volgens de *Legenda Aurea* aan Karel de Grote een uit schaamte verzwegen zonde vergeven. Daarom gold hij in de middeleeuwen als noodhelper voor zondaars.

Wat betekent het Egidiuslied eigenlijk? Filologische fantasie is Heeroma’s hypothese dat het draait om een liefdesdriehoek tussen Jan Moritoen, zijn vriend Egidius en ene Mergriete. In zijn bundel *In Liefde Bloeyende* (1998) beschrijft Gerrit Komrij de zanger als een enkeling “op een hek, ergens bij een weiland” of “op een muur in de stad”. Hij hoort in zijn woorden wanhoop, radeloosheid, schuldgevoel en angst. Zo’n lezing is anachronistisch en dus fundamenteel fout.

Dit gedicht is als lied een openbare weeklacht. De zanger vertolkt niet zozeer zijn persoonlijk verdriet als de gevoelens van een groep gelijkgestemde geesten. Dat verklaart zijn gebruik van geijkte formules. Zo is “Egidius waer bestu bleven” (Egidius, waar ben je nu?) een variant op het middeleeuwse *ubi sunt?* “waar zijn nu de mensen van weleer?”.

In het vers “Mi lanct na di gheselle mijn” (ik mis je, mijn metgezel) wordt “gheselle” meestal begrepen als “vriend”, maar het woord heeft waarschijnlijk een specifiekere betekenis. De religieus-culturele kring waartoe Egidius en de dichter behoorden was een voorloper van de rederijerskamers. De leden ervan heetten evenals bij de gilden gezellen. We weten dat de Brugse stadsdichter Jan van Hulst, die twee gebeden bijdroeg tot het Gruuthuse-handschrift, soms in het openbaar optrad met zijn “ghesellen”.

Hoe gevaarlijk onhistorisch lezen is, bewijst “Du coors die doot du liets mi tleven”. Komrij verklaart “coors” hier als “koos”, alsof Egidius min of meer vrijwillig de dood was ingegaan. Maar “kiesen” betekent in de eerste plaats “proeven”. “Du coors die doot” wil zeggen “Je smaakte de dood”, dus “Je stierf”. De woorden “du liets mi tleven” hebben een pregnante betekenis: “je liet mij achter in dit droeve bestaan”. Dat is alweer een gemeenplaats of topos. In het middeleeuwse lied *Het daghet in den Oosten* klaagt het meisje bij het zien van haar dode geliefde: “Wat hebby mi ghelaten / So menighen droeven dagh.”

“Dat was gheselschap goet ende fijn” wordt meestal geïnterpreteerd als een afzonderlijke zin: “Het was een goede en voortreffelijke vriendschap”. Maar ons liedboek kent “gheselschap” alleen in de zin van “gezelschap”. In lied 51 zingt de dichter: “Adieu, adieu, gheselcap al”. Het woord “fijn” betekent “edel, voornaam”. Deze Brugse burgers zagen zichzelf als fijne luiden: een hoogcultureel gezelschap van stadsaristocraten. Bij de gebruikelijke interpretatie hangt “Dat” enigszins in de lucht. Daarom verklaart Heeroma het liever als het oude betrekkelijke voornaamwoord “wat” en verbindt hij “Dat was gheselschap goed ende fijn” met “Het sceen teen moeste ghestorven sijn”. Ikzelf begrijp beide verzen samen als: “Van wat een goed en voornaam gezelschap was, moest er kennelijk één sterven.”

“Het sceen” betekent hier niet “het scheen”, maar “het bleek”. De betekenis “kennelijk, blijkbaar” is te illustreren met de pointe van een sonnet van Hooft: “Maer ’t schijnt verlangen daer sijn naem af heeft gecreghen / Dat ick den Tijdt, die ick vercorten wil, verlang”. Vroeger werd “teen” soms verklaard als “te een” (tezamen), maar die uitdrukking bestaat niet in het Middelnederlands en levert hier trouwens geen goede zin op. Ik splits “teen” als “’t een” en versta dat als “er een”. In het Middelnederlands en nog steeds in het West-Vlaams staat “het” of “’t” vaak voor “er”. Zie bij voorbeeld het lied “*Het waren twee conincskinderen*” en Gezelles vers uit *Rijmsnoer* “’t Groeit overal entwat.”

“Nu bestu in den troon verheven” betekent ofwel “Nu ben je in de hemel opgenomen”, ofwel “Nu ben je in de hoge hemel” (met een inversie zoals in “gheselle mijn”).

De hemel is de plaats waar de Heer troont: “De hemel is mijn troon, en de aarde is de voetbank van mijn voeten” (Jesaja 66:1). “Claerre dan der zonnen scijn” (stralender dan de zon) combineert twee andere bijbelplaatsen: “zijn troon zal voor mij staan als de zon” (Psalm 89:38) en “Wat is stralender dan de zon?” (Jezus Sirach 17:31). “Alle vruecht” is uiteraard de eeuwige zaligheid.

“Nu bidt vor mi” wil zeggen: “Spreek nu voor mij ten goede.” Deze smeekbede verschijnt in het tweede Egidiuslied *O cranc onseker broosch engien* in de vorm “Nu bidt voor ons” (het *ora pro nobis* dat we kennen uit litanieën). Waarom deze voorspraak bij de Heer nodig is, blijkt uit “ic moet noch sneven” (mij staat nog een zondig leven te wachten; “sneven” betekent hier “struikelen, vallen, in zonde leven”). De gelukzalige Egidius krijgt hier dus dezelfde taak toebedeeld als zijn patroon Gilles, door wiens tussenkomst zondaars hun fouten kunnen belijden en zo een goede dood kunnen sterven. Voor de middeleeuwer is de naam een voorteken.

“Ende in de weerelt liden pijn” herinnert wrang aan “du liets mi tleven”. Maar tegenover de ellende van het aardse leven staat het vaste geloof in het eeuwige leven: “Verware mijn stede di beneve” (Bewaar voor mij een plaats naast jou). “Ic moet nog singhen een liedekijn” benadrukt dat de dichter zich vooral als collega van de overleden zanger ziet.

“Nochtan moet emmer ghestorven sijn” is opnieuw een gemeenplaats. Het woord “moet” is hier een samentrekking van “moet ’t” (moet er). Evenals “Het moet doch eens ghestorven zijn” uit het latere *Adiculied van vrou Marie van Bourgongien* betekent deze typische slotregel: “Men/ iedereen moet toch ooit sterven”. De middeleeuwer ziet zijn eigen dood als exempel van het lot van de mens.

Komrij projecteert moderne gevoelens op middeleeuws geloof en miskent zo de hoopvolle moraal van een stichtelijk lied. “Egidius, waar ben jij nu?” is allesbehalve een vertwijfelde vraag, want de dichter beantwoordt haar zelf als “jij bent nu in de hemel”.

De gedachte aan de dood wordt verlicht door de gedachte aan de eeuwigheid. Deze troost leidt paradoxaal tot zelfbeklag, omdat de zanger de hemelse vreugde nog niet mag smaken. Maar dankzij de voorspraak van de gestorvene mag ook hij hopen op een zaligheid waarin Egidius en hij voorgoed gezellen zullen zijn.